

Кніжны анонс

Беларускі гістарычны агляд. Том 11. Сшытак 1-1 (20-21). Снежань 2004. – 400 с.

Чарговы том часопіса ахоплівае, як звычайна, шырокі храналагічны дыяпазон беларускай гісторыі – ад 13 да 20 ст. Раздзел “Артыкулы” пачынаецца з тэксту эстонскага даследчыка Анты Сэларта “*Полацкі князь Канстанцін і гісторыя Інфлянтаў у трэцяй чвэрці 13 ст.*”, а заканчваецца артыкулам Юры Туронка “*Саюз беларускай моладзі ў Нямецчыне*”. Генадзь Сагановіч напісаў пра ўсходніх славянаў у Грунвальдскай бітве (*Русіны пад Грунвальдам (Дуброўнай) у 1410 г.*). Васіль Варонін разабраў адну з маладаследаваных наратыўных крыніцаў часоў ВКЛ (*Wielkiego Księstwa Litewskiego Kroniczka krotko pisana*).

Гісторыкі архітэктуры Расціслаў Баравы і Валянцін Калнін прадставілі тэксты, адпаведна, пра Менск (*Менск у 16 ст.: першы “генеральны” план горада і яго магчымы аўтар*) і пра лёс знакамітага нясвіжскага архітэктара 16 ст. (*Зорны шлях Яна Марыі Бернардоні*). Вайда Камункавічэне з Коўны напісала пра *Каталіцкія парафіі слонімскага дэканата віленскага біскупства ў 17 ст.*, а Ірэна Кадульская з Гданьска пра тэатр у Полацкай Акадэміі (*Формы тэатральнага жыцця ў Полацкай Акадэміі (1812 – 1820)*).

Якзвычайна “соль” усяго тому крыецца ў перакладзе замежнага аўтара, на гэты раз Алана Мэгіла “*Вялікі наратыў*” і *гістарычная навука*.

У “Гістарыяграфіі” змешчаны вялікі артыкул Ігара Клімава “*Кваліфікацыя літаратурна-пісьмовай мовы Кіеўскай Русі*”.

Значную частку выдання складаюць, як таго вымагае назва перыёдыку, агляды і рэцэнзіі, сярод якіх на першым месцы змешчана грунтоўная рэцэнзія Рышарда Радзкіка на афшыцэзны *Дапаможнік па дзяржаўнай ідэалогіі*. З большых па аб’ёму тэкстаў можна назваць таксама рэцэнзіі Ігара Клімава (*Jarozewicz-Pieres iawcew Z. Druki cyryliczne z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w 16 – 18 w.*), Сяргея Токця (Носевич В. Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе) і Алеся Смаленчука (*Solak Z. Miedzy Polsk№ a Litw№. Ыucie i dziaialnoњh Michaia Romera*).

Завяршаецца том “Хронікай”, дзе падаецца, сярод іншага, спецыяльны артыкул, прысвечаны 90-годдзю Юліўша Бардаха.

Аляксандар Краўцэвіч

1 января 1919 г.: Временное рабоче-крестьянское правительство Белоруссии: документы и материалы / сост. В.Д.Селемнев и др. Минск: Лимариус, 2005. – 304 с., ил.

Зборнік прысвечаны першаму савецкаму ўраду БССР. Укладальнікі з дапамогай дакументаў Нацыянальнага архіву Рэспублікі Беларусь, архіваў Расеі і матэрыялаў перыядычнага друку паспрабавалі даць максімальна поўнае ўяўленне пра дзейнасць ураду Савецкай Беларусі. Упершыню цалкам апублікаваныя працяклыя паязданні ўраду і Цэнтральнага Бюро Кампартыі Беларусі за перыяд са студзеня па люты 1919 г. Вялікую цікавасць уяўляе сабой раздзел “Хроніка”, у якім па дням, а ў некаторых выпадках па гадзінам і хвілінам распісаная гісторыя стварэння і дзейнасці савецкага ўраду. Таксама трэба адзначыць біяграфічны раздзел, у якім сабраныя кароткія біяграфічныя нарысы, прысвечаныя сябрам ураду.

У “Дадатку” публікуюцца восем дакументаў (сем упершыню). Сярод іх заява З.Жылуновіча ды іншых сяброў ураду у ЦК РКП (б), напісаная ў студзені 1919 г., заметкі невядомага аўтара па гісторыі стварэння БССР, успаміны В.Кнорына, фрагменты стэнаграмаў з допытаў З.Жылуновіча і А.Чарвякова ў ЦКК КП(б)Б ды інш. Гэтыя дакументы з’яўляюцца між іншым першым сведчаннем барацьбы вакол пытанняў гісторыі стварэння БССР.

Навукова-даведкавы апарат складаецца з прадмовы, уступных тэкстаў да раздзелаў, каментароў, імянога паказальніка, спісу скарачэнняў ды інш.

Алесь Смалянчук

Гісторыя Беларусі. Т. 4. Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / М.Біч, В.Яноўская, С.Рудовіч і інш. Мінск: Экаперспектыва, 2005. – 519 с.

Выйшаў з друку чацвёрты том шасцітомнай “Гісторыі Беларусі”, прысвечаны перыяду знаходжання беларускіх земляў у складзе Расейскай імперыі (канец 18 – пачатак 20 ст.). Тэксты рыхтаваліся супрацоўнікамі Інстытуту гісторыі Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Прычым падрыхтоўка тома распачалася яшчэ ў 90-я гг. 20 ст., і кіраваў працай прафесар Міхась Біч.

Том складаецца з трох раздзелаў. Першы з іх ахоплівае канец 18 – сярэдзіну 19 ст. Аўтары (А.Кіштымаў, Я.Насытка, А.Філатава, М.Сакалова, В.Панюціч, С.Кузняева, У.Філяжоў) засяродзілі ўвагу на саслоўнай, нацыянальнай і канфесійнай палітыцы царызму на захопленых беларускіх землях, прааналізавалі дэмаграфічныя працэсы, сацыяль-

на-эканамічнае развіццё, грамадска-палітычны рух. Асобны параграф прысвечаны падзеям франка-расейскай вайны 1812 г. У другім раздзеле (60-90-я гг. 19 ст.) паказаны зрухі ў развіцці прамысловасці і сельскай гаспадаркі пасля адмены прыгону ў 1861 г. Аналізуецца пачатак фармавання грамадзянскай супольнасці. Асвятляецца гісторыя паўстання 1863 г. і развіццё грамадскага руху. Шмат месца адведзена аналізу культурных працэсаў. Аўтарамі другога раздзелу з'яўляліся М.Біч, В.Панюціч, А.Кіштымаў, Я.Насытка, У.Філякоў, М.Сакалова). Апошні раздзел быў прысвечаны даследаванню суадносін паміж рэфармісцкімі і рэвалюцыйнымі шляхамі пераўтварэння беларускага грамадства на пачатку 20 ст. Значная ўвага адведзена гісторыі беларускага нацыянальна-палітычнага і культурнага руху, барацьбе за аднаўленне беларускай дзяржаўнасці, асабліва сцям нацыятворчых працэсаў (аўтары – М.Біч, В.Панюціч, А.Ціхаміраў, Я.Насытка, А.Кіштымаў, В.Яноўская, У.Філякоў, С.Рудовіч).

Супрацоўнікі Інстытута гісторыі ў пэўным сэнсе падсумавалі на працоўкі беларускай гістарыяграфіі 90-х 20 ст. Матэрыялы тома могуць стаць добрым падмуркам для наватарскіх даследаванняў гісторыі “расейскага” стагоддзя ў беларускай мінуўшчыне.

Застаецца дадаць, што на сённяшні дзень з запланаваных шасці тамоў “Гісторыі Беларусі” выйшлі з друку тры – 1, 3 і 4. Том, прысвечаны гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, усё яшчэ рыхтуецца да друку.

Алесь Смялянчук

Баюра А.Н. Бумажна-дэнежнае абарачэнне на тэрыторыі Беларусі в XVIII –XX веках. Брэст, 2003. – 124 с.

Кніга берасцейскага гісторыка А.Н.Баюры прысвечаная фармаванню грашовай масы на тэрыторыі Беларусі. Складаецца яна з шасці раздзелаў, якія ахопліваюць наступныя тэмы: 1) з'яўленне папяровых грошаў (расейскія асігнацыі на ўсходзе Беларусі пасля першага падзела Рэчы Паспалітай, скарбовыя білеты Найвышэйшай нацыянальнай рады 1794 г., расейскія асігнацыі 1786-1818 гг.), 2) дэпазітныя і крэдытныя білеты перыяда срэбранага манаметалізма (падрыхтоўка рэформы Канкрына, увядзенне срэбранага манаметалізма, грашовае гаспадарка 1860-1880-х гг.), 3) грошы эпохі залатога стандарта (рэформа С.Ю.Вітэ, папярова-грашовае абарачэнне ў часы Першай святовай вайны), 4) грашовае абарачэнне ў першыя гады Савецкай улады (грашовае знакі гадоў грамадзянскай вайны, грашовае рэформа 1924 г.), 5) папярова-грашовае абарачэнне ў даваенны перыяд на тэрыторыі БССР і Заходняй Беларусі), 6) папяровыя грашовае знакі ў пасляваенны перыяд (грашовае рэформа

1947 г., апошнія грошы СССР, грашовае абарачэнне Беларусі ў 1991-2000 гг.).

Кніга з’яўляецца першым у краіне даследаваннем па баністыцы. Апісанні папяровых грашовых знакаў даюцца на эканамічным, гістарычным і палітычным фоне. Як відаць са зместу, грашовая маса ў пэўныя гістарычныя перыяды цалкам складалася з папяровых знакаў. Так было ў часы Першай святовай вайны і на пачатку гісторыі Савецкай і Польскай дзяржаў (да рэформаў 1924 г.), так і зараз. Больш таго, пасля адозвы з абарачэння ў 1931 г. савецкіх срэбраных манет, па сутнасці, усё наяўнае абарачэнне да апошніх гадоў СССР зводзілася да папяровых знакаў аплаты.

Іван Сінчук

Терешкович П.В. Этническая история Беларуси XIX – начала XXв. в контексте Центрально-Восточной Европы. Минск: БГУ, 2004. – 233 с.

Упершыню ў беларускай гістарыяграфіі зробленая спроба зразумець асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў на фоне аналагічных працэсаў у Цэнтральна-Усходняй Еўропе. Параўнанне нацыятворчага шляху беларусаў з іншымі народамі гэтага еўрапейскага рэгіёну дазволіла Паўлу Церашковічу прааналізаваць максімальна поўны “набор” найбольш істотных фактараў развіцця нацыянальнага руху. Між іншым гэта рынкавая актыўнасць, урбанізацыя, сацыяльная мабільнасць, узровень пісьменнасці, этналінгвістычная і канфесійная адметнасць, гістарычная свядомасць ды інш.

Варта таксама адзначыць ужыванне аўтарам тэрміна “Цэнтральна-Усходняя Еўропа”, досыць распаўсюджанага ў англа-амерыканскай і польскай гістарыяграфічных традыцыях, але наватарскага для беларускай.

Манаграфія складаецца з пяці раздзелаў – *Гістарыяграфія і крыніцы; Тэарэтычныя аспекты вывучэння нацыянальных працэсаў; Этнічная гісторыя Беларусі і фарміраванне нацыянальных супольнасцяў у Цэнтральна-Усходняй Еўропе (1810 – пачатак 1860-х гг.); Этнічная гісторыя народаў Цэнтральна-Усходняй Еўропы (1860 – 1890-я гг.); Параўнальны аналіз; Гістарычны лёс народаў Цэнтральна-Усходняй Еўропы на пачатку XX ст.*”

Даследаванне Паўла Церашковіча значна паглыбляе разуменне працэсу кансалідацыі беларускай нацыі ў 19 і пачатку 20 ст. і робіць больш відавочнымі яго спецыфічныя рысы.

Алесь Смалянчук

Vilniaus Juemutinls pilies rymai. (1988 metu tyrimai). Vilnius, 1989. – 128 p.

Vilniaus Juemutinls pilies rymai. (1989 metu tyrimai). Vilnius, 1991. – 160 p.

Vilniaus Juemutinls pilies rymai. (1990-1993 metu tyrimai). Vilnius, 1995. – 264 p.

Vilniaus Juemutinls pilies rymai. (1994-1995 metu tyrimai). Vilnius, 1999. – 376 p.

Vilniaus Juemutinls pilies rymai. (1996-1998 metu tyrimai). Vilnius, 2003. – 344 p.

Выданне матэрыялаў раскопак Ніжняга замка ў Вільне пачалося ў 1989 г. Пяты выпуск давёў нас да дзесятага года даследавання замка (1988-1998). Структура выданняў паўтарае структуру археалагічных справаздач. Па сутнасці, мэтай калектыву даследчыкаў Ніжняга замка было ўвядзенне матэрыялаў раскопак у шырокае карыстанне. Ім гэта ўдалося. Літоўскія калегі падалі выдатны прыклад хуткага і паўнаватраснага знаёмства навуковай грамадскасці з вынікамі палявых даследаванняў.

Усе тамы маюць аналагічную структуру. У першым раздзеле змешчаныя археалагічныя (Кунцэвічус А., Таўтавічус А., Урбанавічус В.), у другім – архітэктурныя даследаванні (Кіткаўскас Н., Армалайтэ Р., Абрамаўскас В.). Як асобныя артыкулы публікуюцца матэрыялы аб пошуках іканаграфічных матэрыялаў і пісьмовых крыніц (т. 1, Самалавічус С.), жыхарах княжага замка ў 18 ст. (т. 2, Самалавічус С.), выніках паліналагічных даследаванняў (т. 2, Кондрацене О.), пра замкі і ключы (т. 4, Скучэне А., Сцяпо навічэне Д.), наканечнікі стрэлаў 15 ст. (т. 4, Рацкявічус Г.), нагляд за палацам і замкамі ў 16 – 18 ст. (т. 4, Самалавічус С.), аб геааснове і геамарфалогіі Ніжняга замка (т. 4, Гайгалас А.), радыявупляродным датаванні і дендрахраналогіі матэрыялаў старажытных літоўскіх замкаў (т. 4, калектыў аўтараў), пра асаблівасці рэстаўрацыі кафлі (т. 5, Вайліоніс Э.), свінцовыя гандлёвыя пломбы 14 – 16 ст. (т. 4, Квізікявічус Л.), пра нумізматычныя знаходкі (т. 5, Рэмецас Э.), аб мэтазгоднасці арганізацыі рэстаўрацыйных лабараторый у месцах доўгачасовых археалагічных раскопак (т. 5, Скучэне А.).

Безумоўна, беларускія даследчыкі неаднаразова звернуцца да тамоў у пошуках аналагаў керамічных начынняў і кафлі (апошняя прадстаўлена ў вялізнай колькасці цэлых форм). Сярод знаходак ёсць надзвычай рэдка, напрыклад, манетныя штэмпеля (1:67, 1:69, 1:71-72, 3:245-246). Знойдзена вялікая колькасць гандлёвых пломбаў 14 – 16 ст. (3:235-244, 4:181-208), некалькі пячатак (3:258-260), асобныя рэлігійныя медалі (3:261-263, 5:198-199), шмат манет, у т.л. два скарбы (4:173-180, 5:182-197).

Як недахоп, можна адзначыць, што фотаздымкам рэчаў матэрыяльнай культуры звычайна не спадарожнічаюць разрэзы і профілі, без якіх тэхнічная справядача можа ператварыцца ў мастацкі альбом. На жаль, у большасці выпадкаў каля здымкаў рэчаў адсутнічае маштаб. Можна заўважыць, што аналагі не вельмі дакладна шукаліся на беларускіх тэрыторыях, якія ў часы ВКЛ уяўлялі адзіную прастору распаўсюджання рэчаў. Рэканструкцыі пячных лостэркаў, што стала нормай для польскіх археолагаў, у працы практычна адсутнічаюць (адзіная рэканструкцыя ў другім выпуску зроблена небездакорна). Шкада, што не выкарыстоўваліся фізіка-хімічныя метады даследаванняў матэрыялу вырабаў.

Трэба адзначыць, што адмова ад індывідуалізму пры напісанні археалагічных манаграфій па асобным аб'ектам пры фактычным калектыўным выкананні археалагічных даследаванняў рэч неабходная. Надзвычай карысныя комплексны падыход а менавіта праца разам са спецыялістамі сумежных дысцыплін. Археалогія ўжывае спецыфічны інструментарый, які знішчае крыніцу ў час даследавання, таму проста неабходна ў максімальна поўным аб'ёме фіксаваць вынікі ў друкаваным выглядзе, як гэта амаль узорна зрабілі літоўскія калегі.

Іван Сінчук

Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях. Київ, 2005. – 172 с.

Бітва пад Сінімі Водамі ў 1362 г. паміж Ардою і войскам ВКЛ з'яўляецца этапнай падзеяй у гісторыі ўсходніх славян 14 ст. Ёй былі прысвечаны дзве навуковыя канферэнцыі (г.Кіраваград, 1997, 1998 гг.), матэрыялы якіх сталі асновай зборніка навуковых прац, выдадзенага Інстытутам гісторыі Нацыянальнай Акадэміі навук Украіны.

Кіеўскія і кіраваградскія даследчыкі закранулі розныя праблемы гісторыі 14 ст. – ад антрапалагічнага складу насельніцтва цэнтральнай Украіны перыяду сярэднявечча (Літвінава Л.) да залатаардынскіх пахаванняў у буфернай зоне паміж асноўнымі залатаардынскімі валоданнямі і паўднёва-рускімі княствамі (Бокій Н., Козір І.). Розныя аспекты пераможнай для вялікага князя Альгерда бітвы разглядаюцца ў артыкулах аб яе сучаснай навуковай інтэрпрэтацыі (Шабульдо Ф.). Пра адміністрацыйную структуру Залатой Арды падчас пасляховай наступальнай аперацыі Альгерда (Галенка А.). Знайшлося таксама месца даследаванню паходжання гідроніма рэчкі Сінохі (Лучык В.), абмеркаванню статусу ўкраінскіх зямель у складзе ВКЛ (Шабульдо Ф.), агляду перспектывы краязнаўчых даследаванняў (Брайчанка О.), публікацыі звестак пісьмо-

вых крыніц і бібліяграфіі праблемы. Адзін з самых цікавых артыкулаў належыць Г.Казубоўскаму (“Сіняводская бітва і змены ў грашовым абарачэнні, якія тычацца Паўднёвай Русі-Украіны”). Ён закранае пытанні фарміравання самастойнай грашовай гаспадаркі ў Паўднёвай Русі, дзе ў часы Уладзіміра Альгердавіча (1362-1394) у Кіеўскім княстве з’явіліся першыя ўласныя манеты (зараз вядома каля 1200 кіеўскіх манет Уладзіміра Альгердавіча 7 тыпаў).

Іван Сінчук

Гарбачова В.В. Удзельнікі паўстання 1830 – 1831 гг. на Беларусі. Біябібліяграфічны слоўнік. Мінск: БДУ, 2004. – 400 с.

Вольга Гарбачова працягвае даследаванне гісторыі паўстання 1830–1831 гг. на беларускіх землях. Услед за манаграфіяй *Паўстанне 1830-31 гг. на Беларусі* (Мінск: БДУ, 2001, 186 с.) выйшаў з друку біябібліяграфічны слоўнік удзельнікаў паўстання. Усяго прадстаўлена 2300 персаналій. Біяграфічныя артыкулы складаюцца з чатырох частак. Першая ўтрымлівае агульныя звесткі, у прыватнасці, даты нараджэння і смерці, саслоўную прыналежнасць і маёмасны стан, месца нараджэння, месца жыхарства, імёны бацькоў, узровень адукацыі, сферу прафесійнай дзейнасці. Другая – цалкам прысвечана ўдзелу ў паўстанні (час далучэння да паўстання, форма ўдзелу, вайсковыя званні, дзейнасць у вайсковых фармаваннях, узнагароды, час пераходу мяжы Польшчы або вяртання на месца жыхарства). Трэцяя прысвечаная перыяду жыцця пасля падаўлення паўстання. Тут згадваецца час і форма пакарання, месца яго адбывання, эміграцыя, месца смерці і пахавання. Апошняя інфармацыйная частка ўтрымлівае бібліяграфічны матэрыял, а менавіта, уласныя творы, беларускія, расейскія, а таксама лацінамоўныя архіўныя і друкаваныя крыніцы.

Слоўнік Вольгі Гарбачовай у вялікай ступені пераадоўвае стэрэатып тэрытарыяльнай абмежаванасці паўстання ў Беларусі, нешматлікасці і ананімнасці пераважнай большасці ягоных удзельнікаў.

Алесь Смалянчук

К’яры Б. Штодзённасць за лініяй фронту. Акупацыя, калабарацыя і супраціў у Беларусі (1941-1944). Мінск, 2005. – 390 с.

Кніга вядомага нямецкага гісторыка прысвечана штодзённаму жыццю насельніцтва ў акупаванай Беларусі. Аўтар, абапіраючыся на матэрыялы розных устаноў нямецкай акупацыйнай улады, дакументы беларускіх органаў улады і савецкія судовыя справы, паспрабаваў ахапіць амаль усе бакі штодзённага жыцця. Пра панарамнасць падыходу сведчаць назвы некаторых раздзелаў кнігі – “Адміністрацыя і яе функцыяне-

ры: немцы ў Генеральным камісарыяце Беларутэніі”, “Калабарацыя, беларускі нацыяналізм і самакіраванне”, “Улада і гватт: паліцыянты як злачынцы і ахвяра”, “Скрадзенае дзяцінства”. Асобныя раздзелы прысвечаны палякам (“Палякі ў Беларутэніі”) і жыдам (“Вынішчэнне беларускіх габрэяў”). У выніку аўтарам створана карціна акупаванай Беларусі, рэаліі жыцця якой немагчыма апісваць толькі чорным або белым колерамі.

Сам Бернгард К’яры ў *Прадмове да беларускага выдання* заявіў, што паспрабаваў даследаваць разбуральнае ўздзеянне вайны на беларускае грамадства. Ён жа параўнаў беларускае грамадства з людзьмі на пляце, якіх магутная плынь несла ўсё далей ад выратавальнага берага. Плыт пры гэтым разбураўся, а кожны з “пасажыраў” ратаваў сябе. Адна чалпяліся за бярвенні плыта, іншыя кідаліся ў ваду, каб даплыць да берага, некаторыя спіхвалі з плыта сваіх таварышаў па няшчасці ды інш. (с.22) У гэтай запамінальнай аўтарскай алегорыі не хапае толькі людзей, якія ратавалі іншых. Зрэшты аўтар не прэтэндуе на ісціну ў “апошній інстанцы”. Ён прапануе дыскусію.

Кніга Б.К’яры вельмі хутка знікла з паліцаў кнігарняў, але чытальніцкі інтарэс цалкам не быў задаволены. Магчыма праца нямецкага гісторыка прычыніцца да сур’ёзнай дыскусіі сярод беларускіх даследчыкаў. Хоць марна чакаць, што гэтая дыскусія будзе публічнай і адкрытай. Ва ўмовах насаджэння дзяржаўнымі ўладамі рэспублікі новага варыянту постсавецкай “дырэктывынай гістарыяграфіі” па праблемах II сусветнай вайны, наўрад ці будзе існаваць рэальная магчымасць публічнага абмеркавання тэзісаў згаданай кнігі.

Алесь Смалянчук

Лебедзева В. Пуцявінамі змагання і пакутаў. Палута Бадунова. Мінск: Тэхналогія, 2004. – 71 с.

Папулярны біяграфічны нарыс жыцця і дзейнасці аднаго з лідэраў беларускага нацыянальнага руху 20-х гг., сябра Рады БНР Палуты Бадуновай стаўся чарговай кнігай серыі “Нашы славетныя землякі”, заснаванай яшчэ ў 1988 г. Дзякуючы выдавецтву “Тэхналогія” (галоўны рэдактар серыі Зміцер Санько), якое працягвае гэтую серыю, беларуская гістарычная навука папоўнілася біяграфіяй яшчэ аднаго сьлыннага дзеяча айчынай гісторыі.

Аўтарам нарыса з’яўляецца вядомая гомельская даследчыца Валянціна Лебедзева. Яе кніга стала вынікам шматгадовых архіўных пошукаў у Беларусі і Украіне. Самаадданая і самаахвярная аўтарская праца дазволіла аднавіць маладаследавання старонкі беларускага руху 20–30-х гг. 20 ст. У першую чаргу, гэта старонкі гісторыі Беларускай партыі

эсэраў (БПСР) і яе лідэраў. Побач з галоўным героям кнігі ўзнікаюць постаці Тамаша Грыба, Язэпа Мамонькі, Вацлава Ластоўскага ды інш. Характарызуючы палітычную дзейнасць Палуты Бадуновай, В.Лебедзева, як справядліва заўважыў аўтар прадмовы У.Ляхоўскі, цалкам развясла стэрэатыпнае ўяўленне пра сваю герайно як пра “жалезную лэдзі” беларускага руху, паказала драму жанчыны, якая так і не знайшла шчасця ў асабістым жыцці.

Кніга В.Лебедзевай з’яўляецца значным унёскам у беларускую гістарыяграфію і помнікам жанчыне, якая невыпадкова стала сімвалам пераможнасці беларускага духу.

Алесь Смалянчук

Климовский С.И. Замковая гора в Киеве: пять тысяч лет истории. Киев, 2005. – 148 с.

Чарговая кніга даследчыка Кіева археолага Сяргея Клімоўскага, некалькі гадоў таму зрабіўшага грунтоўны манаграфічны агляд соцыятапаграфіі Кіева 16 – 17 ст., тычыцца Замкавай гары, з якой пачыналася гісторыя Кіева. Паводле летапіснага апавядання пра Кія, Шчэка і Харыва, можна сцвярджаць існаванне як мінімум трох асобных паселішчаў. Апошнія аўтар лакалізуе на Замкавай гары. Ва ўступе да кнігі акадэмік Папавіч М. слухна заўважае, што сама легенда пра трох братоў-заснавальнікаў, як вынікае з дадзеных структурна-лінгвістычнай кампаратывістыкі, пашырана ў розных раёнах ареалу рассялення індаеўрапейцаў. Але, тым не менш, гораднапэўна утвараўся шляхам аб’яднання невялікіх суседскіх пасяленняў.

Сучасны аналіз керамічнага матэрыяла, выяўленага яшчэ ў 1939 г., дазволіў аднесці час узнікнення гарадзішча да канца 8 – пачатку 9 ст., што дазваляе з большым даверам ставіцца да Наўгародскага і Пскоўскага летапісаў, якія датуюць узнікненне горада сярэдзінай 9 ст.

Па матэрыялам даваенных раскопак аўтар вызначае Замкавую гару як рамесніцкі раён Кіева ў 11 – 13 ст. Тут былі знойдзены некалькі дзесяткаў плітак з матрыцамі для адліўкі, больш за тысячу фрагментаў косці, якія з’яўляюцца адходамі майстэрні касцяных вырабаў.

Выказана надзвычай цікавая гіпотэза, што ў другой палове 13 – першай палове 14 ст. кіеўляне былі арганізаваныя нахшталт суседзяў – насельнікаў Балахоўскай зямлі (зараз Хмельніцкая, Вінніцкая і часткі Жытомірскай і Чарнігаўскай абл. Украіны), якія ўтварылі нешта кшталту сялянскай рэспублікі. Пра “балахоўцаў” савецкая гістарыяграфія амаль не ўзгадвае, таму што яны былі “несістэмнай антыфеадальнай апазіцыяй” і не ўкладваліся ў прынятую схему змены грамадскіх фармацый.

Аўтар піша, што кіеўляне ў гэты перыяд хутчэй за ўсе былі арганізаваныя ў аўтаномную абшчыну з самакіраваннем, аб чым сведчаць усходныя звесткі. Летапісцаў такая “махноўшчына” не задавальняла, таму яўных звестак не засталася. Нават кіраўнікі “балахоўцаў” у летапісах называюцца звыклым тэрмінам “князь”.

Час стварэння замка аўтар гіпатэтычна адносіць, як і большасць сучасных даследчыкаў, да Уладзіміра Альгердавіча, а яго ўмацаванне – да панавання Вітаўта. На думку аўтара на Замкавай гары павінен быў месціцца манетны двор Уладзіміра Альгердавіча, які “пакончыў” з працяглым безманетным перыядам і пачаў “біць” манеты значна раней, чым гэта зрабілі вялікі князі ў Вільні. С.Клімоўскі адзначае, што манеты Уладзіміра Альгердавіча знаходзілі таксама ў Беларусі. Але знаходкі падражанняў гюлістанскім манетам Джанібэка сярэдзіны 14 ст. сведчаць, што манетная справа ў рэгіёне была наладжана яшчэ да літоўскай экспансіі і трымалася на “сярэднеазіяцкай” дратавай тэхналогіі. Скончыў свой век Уладзімір Альгердавіч на беларускіх землях, дзе ён атрымаў невялікі ўдзел з Копылем і Слуцкам.

Пасля ліквідацыі ў 1471 г. Кіеўскага ўдзельнага княства ў складзе ВКЛ у горадзе з’явіўся ваявода. Ранняя кафля з Замкавай гары сведчыць пра ўзровень дабрабыту ў замку. Але ў 1482 г. крымскі хан Менлі Гірей захапіў Кіеў і замак. Аб гэтых падзеях сведчаць знаходкі чатырох скарбаў на Замкавай гары, якія ўжо не спатрэбіліся іх уладальнікам.

Для аднаўлення замка ў 1520 г. сплаўляўся беларускія сасновы лес. Таксама ў працах прымалі ўдзел беларускія плотнікі. Новы замак меў 15 вежаў. Гародні замкавай сцяны большай часткай былі полымі і выкарыстоўваліся для жылля і гаспадарчых патрэбаў. Да Люблінскай уніі 1569 г. на замак шлі падаткі з шэрагу ўкраінскіх і беларускіх тэрыторый, пасля пераходу ўкраінскіх зямель да Кароны колькасць сродкаў значна зменшылася. Замак прыйшоў у заняпад, а ў пачатку 17 ст. чатыры разы гарэў. Перабудова ў 1619 г. пакінула толькі тры вежы, ды замест гародні з’явіўся дубовы паркан. У канцы 17 ст. ад пабудовы замка не засталася і следу. Замкавую гару не закранула гарадское будаўніцтва. Археалагі даследавалі толькі 2 – 3% яе тэрыторыі. Ёсць ідэя аднаўлення замку з адпаведнымі археалагічнымі раскопкам.

Манаграфія напісана прыемнаю лёгкаю мовай і калі б не схаваны ў канцы грунтоўны даведачны апарат, то магла б успрымацца як мастацкі твор. Упрыгожваюць кнігу два дзесятка каляровых ілюстрацый. Выданне працы накладам у 1000 асобнікаў стала магчымым дзякуючы фінансаванню кіеўскай фірмы “ТТМ”.

Іван Сінчук

Ivanauskas E., Douchis R.J. Lietuvos monetu kalybos istorija 1495-1769. Vilnius, 2002. – 312 p.

Кніга прысвечана гісторыі манетных двароў ВКЛ 1495 – 1769 гг. Рэзюме ў манаграфіі, на жаль, адсутнічае, але 110 табліц у канцы кнігі на 48 старонках і імяны паказальнік на 46 старонках дазваляюць карыстацца кнігай нават недасведчанаму ў літоўскай мове чытачу. Кожная табліца мае адсылку на архіўную крыніцу (звычайна на Бібліятэку Нацыянальнага музея імя Чартарыскіх у Кракаве ці Галоўны архіў старажытных актаў у Варшаве). Насычанасць выдання лічбамі, прозвішчамі, назвамі, тэрмінамі, датамі дазваляе нават без слоўніка знайсці і зразумець патрэбную інфармацыю. На 32 старонках размесціліся 702 спасылкі, значная частка з якіх на тэму старонкі архіўных спраў і адсылкі да адзінак захоўвання рукапісных аддзелаў бібліятэк Польшы, Літвы, Беларусі, Украіны, Расеі. Адным словам, сам тэкст займае 2/5 кнігі. На сённяшні дзень манаграфія з’яўляецца самай грунтоўнай працай пра манетныя двары ВКЛ.

Іван Сінчук

Материалы Десятой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Часть 1 = Proceedings of the Tenth Annual International Interdisciplinary Conference on Jewish Studies. Part 1 / Академическая серия. Вып. 12. М., 2003. – 430 с.

Інстытут славяназнаўства РАН і Цэнтр навуковых супрацоўнікаў і выкладчыкаў іўдаікі ў ВНУ “Сэфер” у акадэмічнай серыі выдалі ў двух частках зборнік матэрыялаў штогадовай міжнароднай міждысцыплінарнай канферэнцыі па іўдаіцы, якая праходзіла ў Маскве. Удзельнікамі канферэнцыі традыцыйна з’яўляюцца беларускія даследчыкі. Першая частка зборніка тычыцца ўласна гістарычных праблем. На 10-ю канферэнцыю Алесь Смалянчук прадставіў даклад пра жыдоў у масонскіх ложах Беларусі і Літвы ў пачатку 20 ст., Ірына Раманавая пра адносіны беларусаў да жыдоў у сувязі з сацыяльна-палітычнымі зменамі ў міжваенны перыяд, Яўген Разенблат пра жыдоўскі калабарацыянізм у генеральным камісарыяце “Беларусь” як стратэгію выжывання, Уладзімір Нікіценкаў пра спецкурс па халакосту ў Берасцейскім універсітэце, Эмануіл Іофе пра гістарыяграфію жыдоў Беларусі дасавецкага перыяду.

Іван Сінчук

Ксенофобия: История, идеология, политика = Xenophobia: History, ideology, policy / Академическая серия. Вып. 13. М., 2003. – 192 с.

У кнізе прыцягваюць увагу артыкулы, якія тычацца адносін ката-ліцкай царквы ў Польшчы ў пачатку 16 ст да перахода хрысціян у іўдаізм (Венгжынэк Х.), аналізу крыніц па гісторыі г.зв. “крывавага навета” ў Расейскай імперыі (Бурмістраў К.), аб антысемітызме (які яшчэ ў канцы 19 ст. часам называўся антыіўдаізмам) у Царстве Польскім і міжваеннай Польшчы (Рудніцкі Ш.), аб дзяржаўным антысемітызме ў Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе (А.Бодак).

Між іншым, берасцейскі даследчык А.Бодак падае лічбы перапісу 1959 г., паводле якіх у абласных цэнтрах доля жыдоўскага насельніцтва была меншай за долю жыдоўскага гарадскога насельніцтва вобласці: па Віцебскай, Гомельскай і Магілёўскай – у 3, Берасцейскай, Гарадзенскай і Менскай – у 4 разы. Лічбы ўдзелу жыдоў у кіруючых структурах сведчаць пра дзяржаўную палітыку абмежавання доступу жыдоў да гэтых пасадак, бо іх доля сярод чыноўнікаў была ніжэйшай за долю сярод насельніцтва БССР. Апошняе прывяло да павялічэнні колькасці жыдоў сярод інжынерна-тэхнічных кадраў да 15%, а сярод выкладчыкаў ВНУ ад 40% да 65%, што ў сваю чаргу выклікала меры па зніжэнню колькасці студэнтаў-жыдоў. Большая частка кнігі прысвечаны 50-годдзю “справы лекараў” 1953 г.

Іван Сінчук

Проблемы еврейского самосознания: Сборник статей памяти профессора Юджина Винера = Problems of Jewish Identity: Collection of articles in memoriam Professor Eugene Weiner / Академическая серия. Вып. 14. М., 2004. – 224 с.

Цэнтр навуковых супрацоўнікаў і выкладчыкаў іўдаікі ў ВНУ “Сэ-фер” выдаў зборнік артыкулаў аб праблемах жыдоўскай самасвядомасці. Сярод аўтараў ёсць беларускія даследчыкі. У артыкуле Ірыны Яленскай “Урбанізацыя яўрэйскага насельніцтва Беларусі (першая палова XX стагоддзя)” адзначаецца, што ў 1926 г. у параўнанні з 1897 г. доля гарадскіх жыдоў ва Усходняй Беларусі павялічылася на 145% (з 43,8% да 63,3%), але зменшылася ў мястэчках (з 37,5% да 24,8%) і вёсках (з 18,7% да 11,9%). Варта адзначыць, што гэтыя лічбы супярэчаць традыцыйна прынятаму тлумачэнню жыдоўскай эміграцыі з Расейскай імперыі канца 19 – пачатку 20 ст. як выніку гарадскога перанасялення. На самой справе гарады лёгка прынялі на 50% больш насельніцтва, як гэта даводзіць статыстыка. Аўтар адзначае, што страты жыдоўскага насельніцтва ў выніку Другой святовай вайны адрозніваюцца па рэгіёнам. У заходніх абласцях загінула 86%, у той час, калі ва ўсходніх – 36%. Колькасць жыдоў у пасляваенны час у Берасці зменшылася ў 90 разоў. Значна зменшыў долю жыдоў у

заходніх абласцяўразмен насельніцтвам паміж СССР і Польшай у 1945 – 1948 гг. Сярод тых, хто выехаў з СССР было не меней 58,6% жыдоў.

Гарадзенскаядаследчыца Сабалеўская В. разважае пра межы паміж сацыяльным і індывідуальным у сусвецце жыдоўскай культуры ў Беларусі ў канцы 18 – першай палове 19 ст. Яна адзначае нізкі ўзровень талерантнасці жыдоўскага соцыума да асоб з іншымі паводзінамі ці поглядамі, соцыоцэнтрызм кагальнай культуры. Дзяржава падтрымлівала багатых жыдоў у імкненні выйсці з пад улады кагалу. Ім было дазволена запісвацца ў купецкую гільдыю. Жорстка ставіўся кагал да выхрастаў і даносчыкаў. Часам яны адпраўляліся ў рэкруты альбо на ілжываму абвінавачванню – у Сібір. Аўтар прыходзіць да высновы, што жыдоўскі сусвет першай паловы 19 ст. – гэта замкнёная культура з перавагай групавых мэтаў над індывідуальнымі.

Іван Сінчук